

ЮЛІУШ СЛОВАЦЬКИЙ І УМАНЩИНА

Ниточки, що пов'язують Юліуша Словацького з уманським краєм, настільки невидимі й тонкі, що їх можна було б назвати павутинками. Але водночас вони настільки міцні, еластичні й сяйливі, що з ми таки наважились виткати із них — хай скромне і невеличке, — але доволі поетичне мереживо.

Насмілимось припустити, що вперше про Умань Юліуш почув ще в дитинстві. Напевно, то були відомості про Коліївщину і про знаменитий уманський парк «Софіївка». Як юнак освічений і шляхетний, із «Софіївкою» він міг ознайомитись через однойменну поему свого улюбленого автора — придворного віршописця уманських магнатів Потоцьких Станіслава Трембецького, написану за кілька років до Юліушевого народження. В рукописах уманського краєзнавця Миколи Комарницького знаходимо інформацію, що Словацький «згадує про неї [«Софіївку» — М.П.] в своєму «Щоденнику з 1817-1827рр.» [4]. Подобиць цих «згадок» з'ясувати поки що не вдалося: наприклад, щойно виданий переклад «Щоденників» Словацького [6] їх, на жаль, не містить. Хоч і не довіряти М.Комарницькому теж не маємо жодних підстав.

Так чи інакше, а Юліуш у славетному парку — побував. Причому, побував ще до свого повноліття, тобто до 1826 року, яким датується його вірш «Мелодія, II»:

*Квіток Софіївки я бачив пишний чар,
Блукав квітчастими ланами України... [7, 28]*

На жаль, жодної іншої конкретної деталі уманського побутування Поета за метафорами в «Мелодії...» не проглядається. Можливо, тому, що наш вічно закоханий головний герой і тут, за словами Ростислава Радишевського, «сповнений нерозділеного кохання» і «шукає щастя на землі — цвіту папороті» [8, 567]. Але, як мовиться, маємо факт: «Софіївку» — «бачив»! Причому, напевно, влітку чи навесні, коли вона «пишно» цвіла.

Наступною «сходинкою», а точніше «ниточкою», що в'яже Юліуша з Уманню, став липень 1827 року: тоді Словацький, мандруючи зі своїм другом Зеноном Михальським, відвідав Одесу, Тульчин і Умань.

Враження від парку, видно, були сильними, якщо навіть через чотири роки, а саме 6 липня 1831 року, він напише в листі до своєї улюбленої мамусі з далекої Німеччини: «Околиці Дрездена — чудові. Вчора панна Добжицька і па[ні] Естон, англійка, запровадили мене до Брісніца над Ельбою. Я ще у житті не бачив гарнішого місця. З пів[години] ми сиділи на плоскій вершині святині, подібної до льодовні Фетиди в Софіївці [Очевидно, йдеться про грот Фетиди, який, до того ж, узимку й справді обростає льодом. Підкреслено нами. — М.П.]; ми ніби висіли над Ельбою. По інший бік ріки — чудові рівнини, з правого боку, на відстані — гарний Дрезден... [...] Ось картина, яка так навіює сумну замисленість, що за весь час, не уважаючи на етикет, я й слова не промовив до дам» [7, 343].

Те, що «Софіївку» Словацький знав досконало, знав у різні пори року й становлення і любив її, виразно посвідчує його незакінчений роман «Король Лядави» (1832), перекладений з французької Василем Білоцерківським [1]. Події другого розділу розгортаються у славнозвісному парку, де романтичний головний герой милується краєвидами («Молодий чоловік тихо споглядав прекрасну Софіївку, як дорогоцінний камінь, загублений у степах») і зустрічає таємничу незнайомку. Саме в Умані, до речі, він збирається заночувати і радить зробити це своїм новим друзям, адже: «як тільки проїдете Умань, знайдете лише погані заїзди!»

Щоправда, в інших — доступних нам, українським читачам, — художніх творах цього періоду Умані не згадано. Як не згадано про Уманські стежки Словацького і в дослідженні Івана Глинського «Подорожі по Поділлі» [2].

Але ниточки — снуються. Снуються хоча б тому, що саме в цей період — період творчого становлення Юліуша як поета, — «вбиваються в колодочки» не набагато старші віком його літературні конкуренти: поети-«уманці» Северин Гощинський, Міхал Грабовський і Богдан Залеський. Як

відомо, «уманцями» їх прозвано через те, що всі вони в 1810-их роках здобували освіту саме в Умані, у школі при католицькому Василіянському монастирі. Цей монастир, ця, за Шевченком «Базиліян школа, де учились Гонти діти» [11, 121], — і донині є архітектурною пам'яткою міста. Живлячись українськими фольклором та історією, «уманці» є представниками «української школи в польській літературі» й, власне, як і Словацький, пишуть про Україну. Ревно стежачи за їхньою діяльністю, юнак, звісно, не міг не помітити і їхніх текстів про Умань. Припускаємо, що ці тексти так чи інакше залишались у його підсвідомості й впливали на власні творчі спроби. Деякі дослідники навіть стверджують, що «перші його твори — «Українська дума» (1826) і «Пісня козацької дівчини» (1829) написані не без впливу «української» лірики, скажімо, того ж Б.Залеського» [5, 45].

Хоч ясно усвідомлюємо, що Словацький значно більше проймався їхньою славою та успіхами, котрі, судячи з усього, залили чимало сала за шкуру амбітного поета.

Втім, якраз Северин Гощинський відбився в творчості Словацького радше позитивно. Та й приятелювали вони. Окремого дослідження заслуговує Юліушів «Срібний сон Саломеї» (1835) як своєрідна ремінісценція «Канівського замку» (1828), — щоправда, Умані не згадано ні в одному творі, ні в другому.

Зате два інші представники «Уманської трійці» (яка, між іншим, в Умані іменувала своє угруповання «За-Го-Гра») «отримали по повній».

Якщо у вірші [«Польща! Польща! Богом дана...»] батьківщина просто іронічно бачиться Словацькому як «королева для Богдана» [7, 69], — то поема «Беньовський» аж кишить «шпильками» над «новим Бояном» Залеським:

—«Ще Богу дяка, що псалмів Бояна / Тоді на очі не явив нам друк, / Бо справа геть моя була б погана / Від католицький кислих тих наук» [7, 243];

—«Як віри Боданів, де не по сназі / Алмаз рожево сяє... в бірюзі...» [7, 327];

—«Тож католицька плине хай вода, / Хай пише за дідівськими зразками, / Хай епос нам про Ірода склада...» [7, 328];

—«*О бідний Риме, в пісні слов'янина / Бездумним, марним виглядаєш ти...*» (Іронічний натяк на Богданів вірш «Прогулянка на околицях Рима») [7, 328];

—«*О мій Богдане, чарівних на вид / Я покажу тобі смутних поганок...*» [7, 329];

—«*О мій Богдане... під той плащ, неначе / Гадюки, ворушливий все життя, / Несе тебе наївність голуб'яча, / Жадання страв, пишноти і пиття...*» [7, 330]...

В тій самій поемі «Беньовський» дісталася й Міхалові Грабовському, котрий — от халепа! — «в своїх літературно-критичних статтях замовчував творчість Словацького» [7, 460] і мав нахабство, серед іншого, друкуватись в журналі «Tygodnik Petersburski»:

—«*...Грабовському покличу козаків, / А решту критиків я вже купив!*» [7, 246];

—«*...Шкода, матеріальність постає / З тим розтином, шкідливо, сухо, вузько, / Наш пан Грабовський «Еврика» своє / Кричить на весь «Tygodnik Petersburski»* [7, 269];

—«*Хай критику зазнають від пера / Нового Мелеагра — пана Гра...*» [7, 309]...

Втім, цей одвічний конфлікт поколінь і світоглядів, а точніше — звичайну професійну ревність, — вважаємо чинниками радше позитивними. Вони, після кохання та подорожей неабияк стимулювали поетичне натхнення Словацького. Тож роль «уманців» у його житті і творчості ще тільки належить оцінити.

Здавалося б, на цьому можна й «змотати» наші «ниточки», поставивши в нашій скромній розвідці багатозначні три крапки...

...Якби не одна доленосна зустріч у літній Флоренції 1838 року.

До чого тут Умань?

Річ у тім, що Словацький зустрів у Флоренції Анелю (Александру) Мощенську (інші варіанти написання її родового прізвища — «Мощинська» і «Мошинська») — дочку багатого польського графа Юзефа Мощенського, котрий у ті часи володів чималеньким шматком Уманського повіту, зокрема досить близькими до Умані селами Рижавкою, Городницею, Колодистим, Антонівкою, Посухівкою і Черповодами (всього 2097 душ, 513 селянських дворів), де досі пам'ятають «що був такий пан». Юзеф успадкував ці села від

батька — графа Адама Мощенського (1742-1823) — колишнього камергера польського короля, депутата сейму, а потім, зі зміною «політичних вітрів» — генерала-майора й активного прибічника Росії. Син Юзеф (він же — Єжи, він же — Йосиф) батьківські безмежні багатства тільки примножив, тільки до далекого 1811 року збільшивши родинну власність до 2252 душ кріпаків [3, 59-97] тощо.

Ми не випадково наголошуємо на статках Анеліного батька. Бо, по-перше, якраз чи не уманські маєтності давали змогу Мощенським триматися «на плаву» й роз'їжджати «по Флоренціях». По-друге, саме статки, очевидно, й зіграли фатальну роль у долі цього кохання. Вирощена в розкошах Анеля не виказувала, що їй подобається симпатичний поет з романтичним ореолом мучеництва (як і кожен поет-романтик, Юліуш полюбляв страждання). А гордий, проте малозабезпечений юнак (листи показують, з якою поетичною делікатністю йому доводилось постійно випрошувати гроші в матері), відповідно, не дозволяв собі відверто залицятись до багачки.

В усякому разі, словник Брокгауза констатує, що «Анеля заgravала з ним, не виказуючи, що він припав їй до душі», чим «змусила його дуже страждати» [10, 395].

Як можемо судити, в результаті протистояння амбітного польського поета й не менш норовливої «уманської квітки», — література збагатилась двома пристрасними сонетами, що їх вважаємо за доречне навести повністю:

До Анелі Мощенської

1

О так, насправді вибрала ти в світі

Чудові очі, щоб слізьми залити!

О так, щоб серце знищити, розбити,

Обрала те, де мрії гордовиті!

Та не затрують слюзи всі проліті

Мойого серця — серця долі й Бога;

Перш ніж його твої розтопчуть ноги,

Проб'ю я серце сталлю тої ж миті!

*І не повірять — мова та даремна, —
Що в мене твій на грудях знак, як рана,
Моє ж бо серце плащ рицарський ревно*

*Вдягло, на ньому хрест горить багряно,
Над ним ще панцир — криця полум'яна,
А серце у труні, де чорно й темно. (Жовтень, 1838р., Флоренція. [7, 62])*

Також до неї

II

*Клекочуть груди пломенем, жальбою;
А як про серце згадую гнівливо, —
З грудей би рвав, направо і наліво
Його розкидав, вкрите так ганьбою*

*Твого кохання, що і з вогняною
Своєю міццю ще не стало чистим!
І ти гадала, що з таким вогнистим
З цим серцем — назову тебе жоною?*

*О, краще пекло, ніж чоло це думне
Засне на серці в тебе — на крижині!
Ніж цілувати квітку вуст розумну,*

*І руки, й плечі холодно-камінні,
Ніж гріти скелю цю в твоїм промінні, —
Вже краще у труну — там тихо й сумно! (Дата відсутня) [7, 62].*

Сонети ці прекрасні й довершені. Геніальності й драматизму додає навіть те, що ліричний герой по-панібратськи апелює до смерті. Це так романтично, це поки що не насторожує. Адже, згідно з тим-таки Брокгаузом, в реальному житті події розвиваються оптимістично: наш сердешний закоханий, уже приготувавшись із горя втікати геть, раптом отримує через треті руки

запрошення від старого Мощенського бувати в їхньому домі, а отже — шанс на щасливий фінал своїх любовних (заодно й деяких інших) драм...

Та зненацька — серйозні проблеми в домі Словацьких, припинення матусиної матеріальної підтримки, вимушений від'їзд Юліуша до Парижа [10, 395]... Хтозна, як розвивалось би події далі, але 1839 року, через кілька місяців — о, не легковажмо зі смертю, навіть заради найкрасивіших метафор! — Анеля — помирає...

Тож, попри те, що сімейні фінансові труднощі залишаються позаду, одруженим Словацького ми, на жаль чи на щастя, так і не побачимо. Життя його повертається в звичну колію вічного пілігрима.

Анеля ж — ця «уманська квітка» — ще зблискує згодом сумними нотками в поемі «Беньовський» (1841):

*Сам знав одну — і згадка та страшна,
Бо віри заплаче в тузі благородній,
Так пахощами віяла вона,
Так променилась... Сонячно сьогодні
На серці, хоч і північ промина,
Мов у лице дивлюся я Господне!
Не бійтеся, блюзнірства в цім нема,
Бо частка Бога вже вона сама... [7, 249]*

Але шовковисті нитки, які пов'язують Юліуша Словацького з Уманню, уриваються остаточно.

Уриваються, залишаючись і донині «білими плямами» в Уманському краєзнавстві й біографії самого Поета.

Уриваються і, попри все, — увічніюються, стаючи незнищеним здобутком польської та української літератур.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Білоцерківський В. Король Лядови / В. Білоцерківський ; [переклад з французької] . — Рукопис з особистого архіву автора.
2. Глинський І. Подорожі по Поділлі / І. Глинський // Жовтень. — 1969. — ч. 10. — с. 115-120.
3. Кривошея І. Демагнатеризація уманських маєтків магнатів Потоцьких (кінець XVIII — перша третина XIX ст..) / І. Кривошея [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://histans.com/JournALL/xix/6/4.pdf>

4. Комарницький М. Стежками й алеями Уманської «Софіївки» / М. Кропивницький // Приватний архів родини Павленків.
5. Мануйкін О., Поліщук В. Юліуш Словацький і Черкащина / О. Мануйкін, В. Поліщук // З літопису духовного єднання : Черкащина у долі й творчості російських, єврейських і польських письменників. — Черкаси : «Сіяч», 1993. — С.44-46.
6. Повернення в минуле. Фрагменти щоденника Юліуша Словацького 1817 - 1832, 1836 - 1837 р.р. / [упорядник і автор передмови Сеніна Т. ; перекладачі Охоцька Л., Шульган А., Гаськевич О., Перескокова Н. ; редактор Зуб О.] — Тернопіль : Терно-граф, 2014. — 80 с.
7. Словацький Ю. Зібрання творів : у 2 т. / Ю. Словацький ; упоряд., вступ. ст., заг. ред. Р. Лубківського. — Львів : Світ, 2011. — Т. 1 : поезії, поеми, листи до матері, маловідомі переклади творів Ю.Словацького. — 2011. — 480 с.
8. Словацький Ю. Зібрання творів: у 2 т. / Ю. Словацький ; упоряд., вступ. ст., заг. ред. Р. Лубківського. — Львів : Світ, 2012. — Т. 2 : драматичні твори, українські письменники і критики про Юліуша Словацького. — 2012. — 592 с.
9. Словацький Ю. Срібний міф України : Поезії. Поеми. Драми / Ю. Словацький. — Львів : Світ, 2005. — 305 с.
10. Словацький Юлій. // Брокгауз Ф.А., Эфрон И.А. Энциклопедический словарь. — Т. XXX., 1900. — С.391-397.
11. Шевченко Тарас. Твори в 5-и т. — Т.1 : Поетичні твори (1837-1847) / Т. Шевченко. — // К. : Дніпро, 1984. — 351 с.

YULIUSH SLOVATSKIJ AND UMAN

The article reviews the points of contact between Yuliush Slovatskij and the town of Uman with its areas. First of all the article claims that Julius Slovatskij mentions the Uman's park "Sofievka" in the verse "Melody", his diaries and in the unfinished novel "The King of Liadova", etc. Secondly, the relationships between Yuliush and Uman's poets Severin Hoschynskyy, Michal Hrabvskyy and Bohdan Zaleski who are studied here. Finally, his affair with Anel Moschenska —the daughter of Uman's magnate is analysed in this article. Thanks to it the literature was enriched with two sonnets.

ДОВІДКА ПРО АВТОРА

Павленко Марина Степанівна народилася 30 березня 1973 року в селі Старичах Яворівського району Львівської області.

Кандидат педагогічних наук, доцент кафедри української літератури, українознавства та методики їх викладання Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини.

Автор багатьох наукових публікацій, методичних рекомендацій.

Авторка багатьох книжок поезій і прози. Член Національної Спілки письменників України.